

Odgojne znanosti
Vol. 12, br. 1, 2010, str. 45-63
Izvorni znanstveni članak

RIZIČNA PONAŠANJA ZAGREBAČKIH SREDNJOŠKOLACA – RAZLIKE S OBZIROM NA SPOL

Neven Ricijaš¹, Martina Krajcer i Dejana Bouillet²

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska¹
Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska²

neven.ricijas@gmail.com

Sažetak - Cilj ovog istraživanja je metodom samoiskaza dobiti uvid u intenzitet pojedinih skupina rizičnih ponašanja zagrebačkih srednjoškolaca te utvrditi eventualne razlike u manifestiranju takvih ponašanja s obzirom na spol ispitanika.

U istraživanju je sudjelovalo 529 učenika oba spola (58% djevojaka i 42% dječaka) drugih i trećih razreda zagrebačkih srednjih škola. Dob ispitanika kreće se od 15 do 18 godina, pri čemu je prosječna dob ispitanika $M=15,82$ godina ($SD=,531$). Najviše ispitanika polazi strukovnu četverogodišnju školu (69,2%), zatim gimnaziju (21,2%), te strukovnu trogodišnju školu (9,6%).

Za potrebe ovog istraživanja konstruirana je Skala rizičnih ponašanja mladih koja se sastoji od tri faktora (1. bezvoljnost i rastresenost; 2. markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari, 3. agresivno ponašanje) te koja ima zadovoljavajuće metrijske karakteristike.

Rezultati ukazuju kako zagrebački srednjoškolci u najvećoj mjeri manifestiraju ponašanja vezana uz bezvoljnost i rastresenost te kako razlike s obzirom na spol postoje samo u području agresivnog ponašanja, na način da se dječaci više od djevojaka tako ponašaju.

Cljučne riječi: rizična ponašanja, srednja škola, skala rizičnih ponašanja, bezvoljnost, rastresenost

Uvod

U novije vrijeme stručnjaci pomagačkih profesija baveći se djecom i mladima koji zbog svoga ponašanja iziskuju svojevrsnu pedagošku ili psihosocijalnu intervenciju sve češće koriste termin „djeca i mladi u riziku“. U tu se skupinu međutim ubrajaju djeca i mladi čija su ponašanja karakterizirana vrlo različitom fenomenologijom, etiologijom, pa i štetnosti za samu osobu koja to ponašanje manifestira ili za društvo u cjelini. Unatoč određenim oscilaci-

jama i razlikama, brojni autori termin „rizična ponašanja“ ili „djeca i mladi u riziku“ koriste kako bi opisali djecu i mlade koji su suočeni s mnogobrojnim problemima koji prijete njihovu pozitivnom razvoju i uspješnoj prilagodbi društvu u kojemu žive (Bašić, 2000; Baldwin, 2000; Riele, 2006 i mnogi drugi). Općenito bismo kao rizično mogli definirati ono ponašanje mlade osobe koje povećava vjerojatnost nekog specifičnog neželjenog rezultata te koje ima potencijalno negativne posljedice na osobu koja manifestira takvo ponašanje, njegovu okolinu te nepovoljno djeluje na daljnji psihosocijalni razvoj te mlade osobe, odnosno povećava vjerojatnost prema razvoju poremećaja u ponašanju.

Lavery i sur. (1993., prema Bašić i Ferić, 2004) su proveli istraživanja koja su testirala nekoliko teorija rizičnog ponašanja mladih ljudi: rizična ponašanja kao poremećaji u ponašanju, kao normalna i adaptivna ponašanja za adolescente, kao znak egocentrizma mladih i kao mehanizam donošenja odluka. Autori su došli do zaključka da većina rizičnih ponašanja nije normativna ili adaptivna već su znak socijalne neprilagođenosti. U stranoj se literaturi pod pojmom rizična ponašanja najčešće spominju sljedeća ponašanja: rizična seksualna ponašanja (prerano stupanje u seksualne odnose, nekorisćenje zaštite prilikom seksualnog odnosa, promiskuitetno ponašanje, spolne bolesti npr. HIV), zloupotreba alkohola (opijanje - „binge drinking“, vožnja u alkoholiziranom stanju), zloupotreba droga, agresivno ponašanje i nošenje oružja te poremećaji u prehrani (Almodovar i sur., 2006, Forehand, Grand i sur., 2005, Mancini i Huebner, 2004, Queyen i sur, 2001)

Rizična ponašanja mladih, kao i poremećaje u ponašanju moguće je promatrati s obzirom na njihovu fenomenologiju, ali istovremeno i kroz intenzitet, odnosno rizičnost/ opasnost. Tako je poznata Drayfoosova klasifikacija rizičnosti djece i mladih u riziku na nisko rizične, srednje rizične, visoko i vrlo visoko rizične mlade (Bašić i Ferić, 2004). Jedna od najuobičajenijih socijalnopedagoških podjela poremećaja u ponašanju djece i mladih je na eksteralizirane ili pretežito aktivne poremećaje u ponašanju, te internalizirane ili pretežito pasivne poremećaje u ponašanju (Bouillet i Uzelac, 2007). U eksteralizirana ponašanja ubrajaju se nedovoljno kontrolirana ponašanja i na druge usmjerena ponašanja kao što su nametljivost, prkos, hiperaktivnost, bježanje, agresivnost, destruktivnost i sl., dok internalizirana ponašanja obuhvaćaju pretjerano kontrolirana i prema sebi usmjerena ponašanja kao što su plašljivost i anksioznost, povučenost, potištenost, bezvoljnost, depresivnost, lijenost i sl. Potrebno je nadodati kako je vrlo važno rizično ponašanje današnjice vezano uz konzumiranje brojnih psihoaktivnih tvari, od duhana i alkohola do lakih i teških droga. Ovakvo ponašanje teško je klasificirati s obzirom na podjelu internaliziranih ili eksteraliziranih problema budući je povezano s vrlo raznolikom fenomenologijom.

Dosadašnja nam istraživanja pokazuju kako postoje razlike u intenzitetu manifestiranja pojedinih skupina rizičnih ponašanja mladih. Posebno mjere li

se ona metodom samoiskaza. Naime, razumljivo je da drugi procjenjivači (na primjer razrednici, odgajatelji, roditelji ili vršnjaci) ne mogu imati istovjetan uvid u internalizirane poremećaje u ponašanju kao što to može sam ispitanik, odnosno nositelj takvog ponašanja. Bouillet i Uzelac (2007:172-174) uspoređuju rezultate triju istraživanja koja su u rasponu od 1995. do 2006. godine provedena na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta, te koja su metodom samoiskaza mjerila incidenciju određenih oblika rizičnih ponašanja mladih. Prema dobivenim rezultatima prva četiri mjesta, s najvišom frekvencijom učestalosti, zauzela su lijenost, nezainteresiranost, nediscipliniranost i povučenost. Iz navedenog je vidljivo kako su, osim nediscipliniranosti, sva navedena ponašanja vezana uz pojam internalizirani, odnosno pretežito pasivni oblik ponašanja.

U području same fenomenologije rizičnog ponašanja djece i mladih znanstvenike je često zanimalo postoje li razlike u njihovom manifestiranju s obzirom na spol. Brojni radovi govore u prilog činjenici da su mladi muškog spola skloniji pretežito aktivnim oblicima ponašanja kao što su delinkventno i agresivno ponašanje, poremećaj ophođenja, ali i konzumiranje psihoaktivnih tvari, posebno alkohola i marihuane (Fagan i sur., 2001; Scales, 1999; Buljan-Flander i sur. 2007; Žižak i Jeđud, 2005; Ciairano i sur., 2009; Mihić i Bašić, 2008; Novak i Bašić, 2008; Lebedina-Manzoni, 2005 i dr.). Izvješće europskog istraživanja u školama – ESPAD (Kuzman i sur., 2008) za 2007. godinu pokazuje kako dječaci u većini zemalja češće konzumiraju alkohol od djevojčica, međutim, da je i kod djevojčica primjetan trend porasta konzumacije alkohola. Istraživanje koje su proveli Ljubotina i Galić (2002) na stratificiranom uzorku od 2.349 učenika zagrebačkih srednjih škola (od 8. razreda osnovne do 4. razreda srednje škole) pokazalo je kako konzumiranje duhana i alkohola raste s obzirom na dob, ali kako ne postoje razlike prema spolu. Razlike su dobivene samo u razini svakodnevnog konzumiranja, pri čemu su dječaci češće svakodnevni konzumenti. Rezultati istog istraživanja pokazali su porast konzumacije marihuane s obzirom na dob, te učestalije konzumiranje marihuane od strane učenika muškog spola.

Veliko europsko istraživanje provedeno u Nizozemskoj i Italiji ukazuje kako su djevojke rizičnije u području seksualnog ponašanja, dok su dječaci u području delinkventnog ponašanja i konzumiranja psihoaktivnih tvari (Ciairano i sur., 2009), a Glavina i Keresteš (2007; prema Novak i Bašić, 2008) govore o tome kako kod djevojaka simptomi depresije rastu s dobi, što ih čini rizičnijim za skupinu pretežito pasivnih oblika poremećaja u ponašanju.

Rezultati studije Stevensa i Griffina (2001, prema Ferić Šlehan i sur., 2008) upućuju na to da mladi češće iskazuju višestruka rizična ponašanja, nego pojedino, izdvojeno, rizično ponašanje. Najčešće kombinacije rizičnih ponašanja uključuju pijenje alkohola i zlouporabu psihoaktivnih tvari, rizična seksualna ponašanja i neki oblik fizičke agresije. Koller-Trbović (2005) govoreći o

opozicijskom ponašanju (koje je u djetinjstvu karakteristično više za dječake, a tijekom puberteta omjeri se izjednačuju) govori u prilog istovremenog javljanja ovog oblika poremećaja u ponašanju s depresijom i strahovima. Pon-grac (2003) navodi rezultate brojnih istraživanja koja pokazuju da maloljetnici skloni agresivnim oblicima ponašanja češće imaju slabiji obrazovni uspjeh, veći rizik za neuspjeh te lošije vladanje u školi (ometanje nastave i česte fizičke tučnjave s drugim učenicima). Takvi učenici su često slabije privrženi školi, školu doživljavaju kao prisilu te iz nje bježe ili je napuštaju češće nego njihovi tzv. nenasilni vršnjaci. Do sličnih nalaza došli su i drugi istraživači (npr. Mejovšek i sur., 2000). Markuš (2005.) također navodi da su učenici s neopravdanim izostancima skloniji rizičnim oblicima ponašanja, da značajno više puše, konzumiraju alkoholna pića, eksperimentiraju s drogom i skloni su destruktivnom i agresivnom ponašanju. Mladi koji redovitije uzimaju marihuanu skloniji su i uzimanju drugih težih droga, drugim rizičnim i delinkventnim ponašanjima, slabije su prilagodljivi te su skloniji kršiti norme i pravila (Kuzman i sur., 2004).

Raznolikost rezultata istraživanja vezana je uz korištene varijable i mjerne instrumenta, kao i uz sam pristup i metodologiju istraživanja (na primjer, radi li se o procjeni ili samoprocjeni, odnosno o metodi samoiskaza). U ovom istraživanju, usmjerili smo se na metodu samoiskaza kako bismo dobili uvid u obilježja nekih rizičnih oblika ponašanja mladih.

Ciljevi, problemi i hipoteze istraživanja

Ciljevi ovog istraživanja su utvrditi koja skupina rizičnih ponašanja je najzastupljenija kod mladih te istražiti eventualne razlike u manifestiranju pojedinih skupina rizičnih ponašanja s obzirom na spol učenika.

U istraživanju su postavljena dva istraživačka problema:

- utvrditi postoje li razlike u manifestaciji različitih skupina rizičnih ponašanja kod zagrebačkih srednjoškolaca i
- utvrditi postoje li razlike u manifestaciji različitih skupina rizičnih ponašanja kod zagrebačkih srednjoškolaca s obzirom na spol ispitanika.

Prema definiranim istraživačkim problemima, postavljene su sljedeće hipoteze:

H1. Postoje razlike u manifestiranju različitih skupina rizičnih ponašanja zagrebačkih srednjoškolaca na način da mladi u najvećoj mjeri manifestiraju ponašanja vezana uz bezvoljnost i rastresenost, zatim izbjegavanje škole i konzumiranje psihoaktivnih tvari, a u najmanjoj mjeri verbalnu i fizičku agresiju.

Pozadina za ovu hipotezu vezana je uz rezultate nekoliko istraživanja koja su metodom samoiskaza, na sličan način, mjerila manifestiranje rizičnih ponašanja mladih pri čemu su najzastupljenija ponašanja bila lijenost, nezainteresiranost, nediscipliniranost i povučenost (Bouillet i Uzelac, 2007:172-174).

H2. Postoje razlike u manifestiranju različitih skupina rizičnih ponašanja zagrebačkih srednjoškolaca s obzirom na spol, na način da učenici u većoj mjeri manifestiraju ponašanja vezana uz izbjegavanje škole i konzumiranje psihoaktivnih tvari te verbalnu i fizičku agresiju, dok učenice u većoj mjeri manifestiraju ponašanja vezana uz bezvoljnost i rastresenost.

Pozadina za ovu hipotezu je u radovima koji govore u prilog činjenici da su mladi muškog spola skloniji pretežito aktivnim oblicima ponašanja kao što su delinkventno i agresivno ponašanje, poremećaj ophođenja, ali i konzumiranje psihoaktivnih tvari (Fagan i sur., 2001; Scales, 1999; Buljan-Flander i sur. 2007; Žižak i Jeđud, 2005; Ciairano i sur., 2009; Mihić i Bašić, 2008; Novak i Bašić, 2008; Lebedina-Manzoni, 2005 i dr.), dok su djevojke u adolescenciji sklonije pretežito pasivnim oblicima ponašanja (Glavina i Keresteš, 2007; prema Novak i Bašić, 2008).

Uzorak ispitanika

Istraživanje je provedeno tijekom studenog i prosinca 2006. godine u 11 srednjih škola u Zagrebu. U istraživanju je sudjelovalo 529 učenika oba spola (58% djevojkama i 42% dječaka) drugih i trećih razreda. Dob ispitanika kreće se od 15 do 18 godina, pri čemu je prosječna dob ispitanika $M=15,82$ godine ($SD=,531$). Najviše ispitanika polazi strukovnu četverogodišnju školu (69,2%), zatim gimnaziju (21,2%), te strukovnu trogodišnju školu (9,6%). Između ispitanika postoji razlika u vrsti škole s obzirom na spol ($\chi^2=21,753$; $p<,001$) na način da učenice (djevojke) u nešto većoj mjeri pohađaju gimnaziju i strukovnu trogodišnju školu. U tablici 1 prikazane su frekvencije učenika koji su sudjelovali u ovom istraživanju s obzirom na školu.

Tablica 1. Apsolutne i relativne frekvencije učenika s obzirom na naziv škole (N=529)

Naziv škole	N	%
Druga gimnazija	81	15,3%
Škola za cestovni promet	54	10,2%
Veterinarska škola	51	9,6%
Tehnička škola Ruđera Boškovića	51	9,7%
Medicinska škola (Vinogradska)	50	9,5%
Treća ekonomska škola	48	9,1%
Škola primijenjene umjetnosti i dizajna	47	8,9%
Prehrambeno tehnološka škola	40	7,6%
Poljoprivredna škola	38	7,2%
Trgovačka škola	38	7,2%
Dvanaesta gimnazija	31	5,9%
UKUPNO	529	100%

Instrumentarij

Za potrebe ovog istraživanja sastavljen je poseban anketni upitnik koji, uz opća pitanja o dobi i spolu ispitanika, obuhvaća pitanja o školskom uspjehu na kraju prethodne školske godine, razredu koji učenici pohađaju te vrsti i nazivu škole.

Upitnik također sadrži preliminarnu verziju Skale rizičnih ponašanja mladih koja se sastoji od 30 čestica (opisa različitih rizičnih ponašanja) na kojima ispitanici rasponom od 1 do 4 (pri čemu 1 = nikad, a 4 = gotovo uvijek/svakodnevno) odgovaraju u kojoj mjeri manifestiraju određeno ponašanje koje se smatra rizičnim. Primjer čestica je *“Rastresen sam na nastavi”*, *“Družim se s osobama koje često upadaju u nevolje”*, *“Konzumiram alkoholna pića”*, *“Verbalno se sukobljavam s osobama od autoriteta”*.

Ovom Skalom moguće je metodom samoiskaza dobiti uvid u zastupljenost određenih oblika rizičnih ponašanja. Preliminarna verzija Skale je metodom redukcije čestica nakon provedenog istraživanja od početnih 30 svedena na 17 čestica. Prilikom postupka redukcije čestica korišteno je nekoliko postupaka, odnosno koraka. U prvom su koraku izbačene čestice (njih 5) čija je distribucija značajno odstupala od normalne, odnosno čestice koje nisu imale dovoljan varijabilitet. Potom je u drugom koraku izračunat ukupan rezultat na preosta-

Tablica 2. Matrica faktorske strukture Skale rizičnih ponašanja mladih, metoda glavnih komponenti, varimax rotacija

Čestica	1. faktor	2. faktor	3. faktor
19. Pospan/a sam na nastavi.	,774		
20. Bezvoljan/na sam.	,696		
25. Nezainteresiran sam za školsko gradivo.	,679		
13. Teško se koncentriram na nastavi.	,638		
18. Lijen/a sam u izvršavanju školskih obveza.	,619		
7. Rastresen/a sam na nastavi.	,498		
8. Brzoplet/a sam.	,365		,311
29. Neopravdano izostajem s pojedinih sati nastave.		,763	
15. Neopravdano izostajem cijeli dan s nastave.		,761	
21. Konzumiram marihuanu ili hašiš i sl.		,599	
6. Žalim se na zdravstvene problem kako bih izbjegao/la provjeru znanja.		,573	
17. Konzumiram alkoholna pića.		,551	,316
4. Pušim cigarete.		,516	
3. Verbalno sam agresivan/a (vičem, psujem, prijetim).			,765
9. Fizički sam agresivan/a (guram druge, pljuskam, tučem se...).			,749
1. Nediscipliniran/a sam na nastavi.		,306	,610
26. Verbalno se sukobljavam s osobama od autoriteta.			,571

lih 25 čestica te su izbačene one čestice (njih 4) čija je korelacija s ukupnim rezultatom bila niža od $r < ,400$, te koja nije bila značajna. U trećem koraku, na preostalih 21 česticu provedena je faktorska analiza (metoda glavnih komponenti) koja je ukazala na trofaktorsko rješenje. U ovom koraku izbačene su 4 čestice koje su se podjednako saturirale u više faktora.

Temeljem opisanih postupaka dobiveno je interpretabilno trofaktorsko rješenje Skale rizičnih ponašanja mladih. Matrica faktorske strukture prikazana je u tablici 2, a faktore smo nazvali (F1) Bezvoljnost i rastresenost, (F2) Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari, (F3) Agresivno ponašanje.

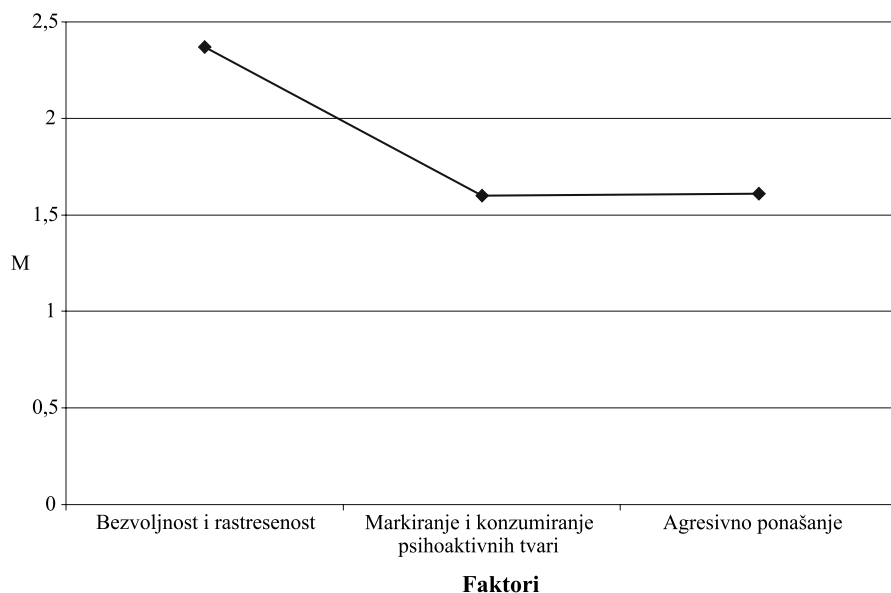
Za provođenje faktorske analize zadovoljeni su svi statistički preduvjeti (KMO mjera adekvatnosti uzorka = ,883; Bartlettov test sfericiteta $\chi^2 = 2465,001$; $df = 136$; $p < ,001$). Navedeni faktori objašnjavaju 48,8% varijance, pri čemu svaki faktor objašnjava podjednak postotak varijance (od 13,9% do 18,1%). Koeficijent unutarnje konzistencije svih faktora je zadovoljavajući (kreće se od $\alpha = ,743$ do $\alpha = ,778$) kao i homogenost faktora mjerena kao prosječna korelacija između čestica pojedinog faktora ($\bar{r} = ,334$ do $\bar{r} = ,446$).

Postupak provedbe istraživanja

Škole su za sudjelovanje u istraživanju izabrane prema kriteriju dobrovoljnosti i dostupnosti. Uz to, željeli smo obuhvatiti različite tipove srednjih škola, odnosno gimnazije, četverogodišnje i trogodišnje strukovne škole. Prema podacima Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa (www.mzos.hr) u Zagrebu djeluje 81 srednja škola, među kojima je 40 strukovnih. U ovo je istraživanje uključeno 11 škola što čini 13,6% svih srednjih škola u Zagrebu. Svi učenici bili su upoznati s osnovnim ciljem istraživanja te su dali usmeni pristanak za sudjelovanje, odnosno ispunjavanje upitnika. Učenici su mogli odustati od ispunjavanja upitnika u bilo kojem trenutku provođenja istraživanja.

Rezultati

Radi istraživanja zastupljenosti određenih oblika rizičnih ponašanja učenika zagrebačkih srednjih škola izračunali smo aritmetičke sredine na sva tri faktora Skale rizičnih ponašanja te smo proveli seriju t-testova za zavisne uzorke kako bismo utvrdili razlike u zastupljenosti pojedinih ponašanja. Na slici 1 grafički su prikazane aritmetičke sredine na svim faktorima Skale iz čega je jasno vidljivo kako najveću vrijednost postiže faktor Bezvoljnost i rastresenost, te je t-testom za zavisne uzorke utvrđeno da se ovaj faktor značajno razlikuje od faktora Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari ($t = 34,207$; $p < ,001$) i faktora Agresivno ponašanje ($t = 33,055$; $p < ,001$). Drugi i treći faktor međusobno se ne razlikuju ($t = -1,879$; $p > ,050$) čime zaključujemo u prilog podjednako zastupljenosti ovih oblika rizičnih ponašanja.

Slika 1. Aritmetičke sredine na faktorima Skale rizičnih ponašanja mladih

S obzirom na dobivene rezultate djelomično možemo prihvatiti prvu hipotezu postavljenu u ovom istraživanju. Srednjoškolci u najvećoj mjeri manifestiraju rizična ponašanja vezana uz bezvoljnost i rastresenost, što je bio i očekivani rezultat s obzirom na neka slična dosadašnja iskustva, međutim interesantna je činjenica da ne postoje značajne razlike u manifestiranju ponašanja koja su vezana uz markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari te agresivnog ponašanja.

Kako bismo istražili razlike u manifestiranju ispitivanih oblika rizičnih ponašanja srednjoškolaca s obzirom na spol, proveli smo diskriminacijsku analizu te t-test za nezavisne uzorke (spol je definiran kao nezavisna, a faktori Skale kao zavisne varijable). Diskriminacijskom analizom ekstrahirana je jedna značajna diskriminativna funkcija (tablica 4) čime možemo zaključiti u prilog postojanju razlika između ispitanika s obzirom na spol.

S obzirom na centroide grupa (tablica 6) te korelacije između faktora s kanoničkom diskriminativnom funkcijom uočavamo da razlike postoje samo

Tablica 4. Značajnost diskriminativne funkcije

Fun.	Karakteristični korijen	Kanonička korelacija	Wilksova lambda	χ^2	Df	p
1	,083	,276	,924	39,117	3	,000

Tablica 5. Standardizirani diskriminativni koeficijenti (K) i korelacije (S) između faktora i kanoničke diskriminativne funkcije

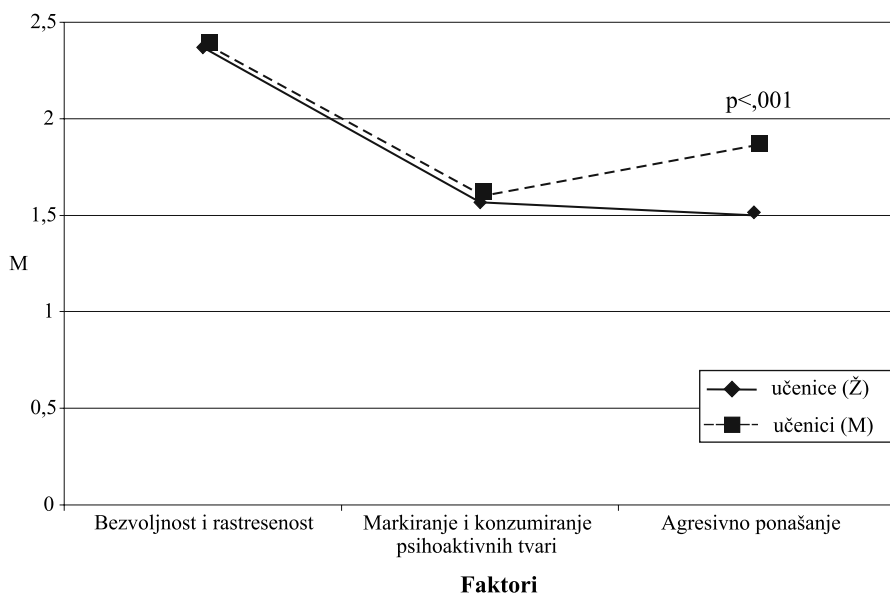
	S	K
Bezvoljnost i rastresenost	,109	-,385
Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari	,157	-,347
Agresivno ponašanje	,870	1,260

Tablica 6. Centroidi grupa

Spol ispitanika	Funkcija 1
ženski/učenice	-,241
muški/učenici	,342

na faktoru Agresivno ponašanje koje u većoj mjeri opisuje učenike, odnosno mlade muškog spola. U ostalim faktorima nema razlika.

Rezultati t-testa (prikazani grafički, slika 2) pokazuju istovjetne rezultate, odnosno da mladi bez obzira na spol u jednakoj mjeri manifestiraju bezvoljnost i rastresenost, te markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari, dok ra-

Slika 2. T-test – razlike u manifestiranju rizičnih ponašanja učenika s obzirom na spol (M=523)

zlike postoje jedino u području agresivnog ponašanja (i verbalnog i fizičkog) na način da dječaci češće manifestiraju ovaj oblik ponašanja.

Iz rezultata diskriminacijske analize i t-testa samo djelomično možemo potvrditi drugu hipotezu budući su razlike dobivene samo u području agresivnog ponašanja, dok u ostalim područjima nema razlika. Ovakav rezultat posebno je interesantan u području markiranja i konzumiranja psihoaktivnih tvari, s obzirom da dosadašnja istraživanja govore o većoj zastupljenosti ovog ponašanja kod dječaka.

Područje razlika između ispitanika prema spolu dodatno smo proučili uzevši u obzir i neke druge važne varijable za razumijevanje ovog područja kao što su dob ispitanika, tip škole i školski uspjeh učenika. Stoga smo proveli i tri multivarijatne analize varijance (MANOVA) te dobili uvide u značajnost efekta spola kontrolirajući druge varijable, kao i efekte interakcije između varijabli.

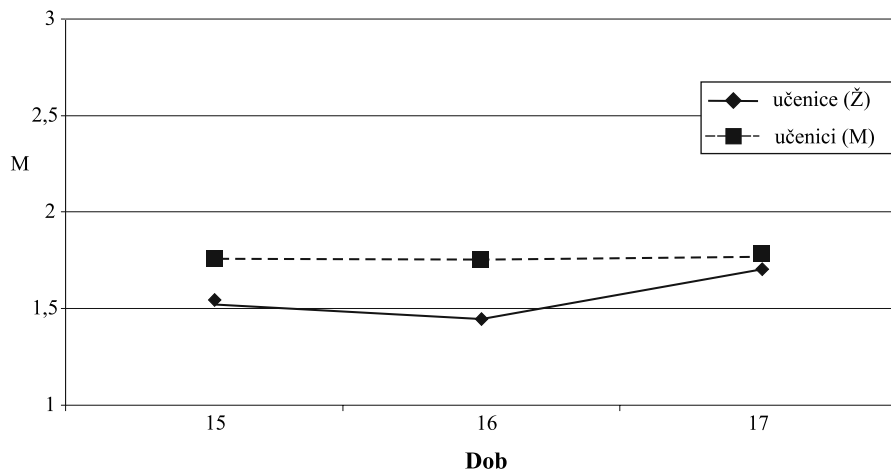
Prva MANOVA (spol \times dob (2×3)) pokazala je značajne glavne efekte spola ($F_{(3,487)} = 3,082$; $p < ,050$) i dobi ($F_{(6,974)} = 3,535$; $p < ,010$), bez interakcije ($F_{(6,976)} = ,464$; $p > ,050$).

Iz rezultata prikazanih u tablici 7 vidljivo je kako bez obzira na dob ispitanika postoje značajne razlike u manifestiranju agresivnog ponašanja s obzirom na spol (slika 3), ali ujedno uočavamo značajne efekte u markiranju i konzumiranju psihoaktivnih tvari s obzirom na dob ispitanika (slika 4) na način da porastom dobi raste incidencija ovog oblika ponašanja bez obzira na spol ispitanika. Potrebno je naglasiti kako će se u ovom radu grafički prikazivati samo rezultati kod kojih postoje značajni efekti s obzirom na postavljene nezavisne varijable.

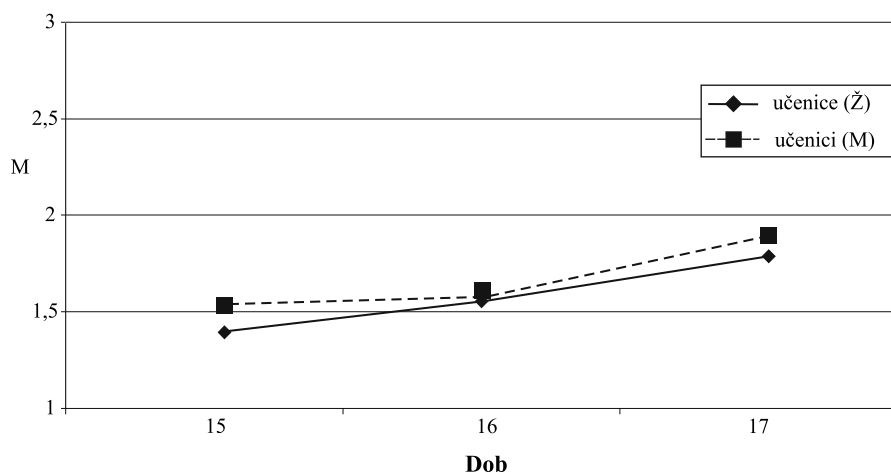
Tablica 7. MANOVA – razlike u manifestiranju rizičnih ponašanja učenika s obzirom na spol i dob

Nezavisne varijable	Zavisne varijable	df	F
Spol	Bezvoljnost i rastresenost	1/495	,040
	Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari		,843
	Agresivno ponašanje		7,214**
Dob	Bezvoljnost i rastresenost	2/495	,153
	Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari		6,784***
	Agresivno ponašanje		,791
Spol \times Dob	Bezvoljnost i rastresenost	2/495	,110
	Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari		,139
	Agresivno ponašanje		,644

*** $p < ,001$; ** $p < ,010$; * $p < ,050$

Slika 3. MANOVA – razlike na faktoru Agresivno ponašanje s obzirom na spol i dob ispitanika

Slika 4. MANOVA – razlike na faktoru Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari s obzirom na spol i dob ispitanika

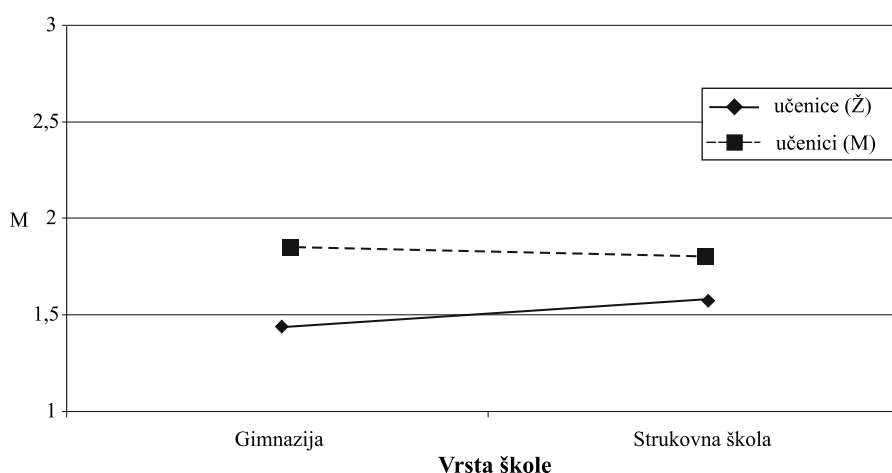
Također nas je interesiralo postoje li razlike između učenika s obzirom na spol i tip škole koju učenici pohađaju. U tu svrhu podijelili smo uzorak u dvije skupine prema tipu škole (1. gimnazija, 2. strukovna škola) te proveli multivarijatnu analizu varijance 2×2 . U ovom području rezultati također ukazuju na značajne glavne efekte spola ($F_{(3,490)} = 12,912$; $p < ,001$), ali i glavne efekte tipa škole ($F_{(3,490)} = 7,364$; $p < ,001$), dok glavni efekti interakcije nisu značajni ($F_{(3,490)} = 1,885$; $p > ,050$).

Tablica 8. MANOVA – razlike u manifestiranju rizičnih ponašanja učenika s obzirom na spol i dob

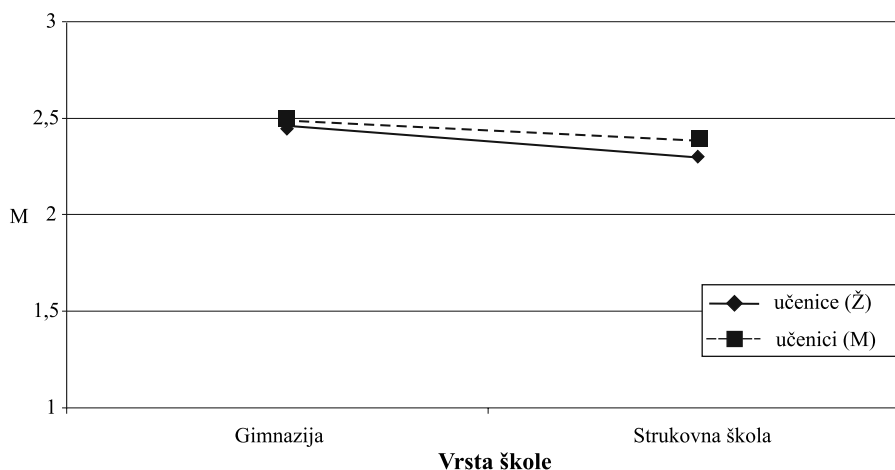
Nezavisne varijable	Zavisne varijable	df	F
Spol	Bezvoljnost i rastresenost		,650
	Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari	1/496	,248
	Agresivno ponašanje		28,012***
Tip škole	Bezvoljnost i rastresenost		7,995**
	Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari	1/496	3,466
	Agresivno ponašanje		,015
Spol × Tip škole	Bezvoljnost i rastresenost		,029
	Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari	1/496	,004
	Agresivno ponašanje		3,134

Rezultati MANOVE pokazuju (tablica 8), kao i do sada, konzistentno veću razinu agresivnog ponašanja kod muških ispitanika bez obzira na tip škole (slika 5), ali ujedno pokazuju i razlike u bezvoljnosti i rastresenosti prema tipu škole na način da se učenici gimnazija u većoj mjeri tako ponašaju i osjećaju (slika 6).

Posljednjom detaljnijom analizom interesiralo nas je postoje li razlike između učenika u manifestiranju rizičnih ponašanja s obzirom na spol i školski uspjeh. Kako je u Hrvatskoj općenito distribucija školskog uspjeha pomaknuta prema višim vrijednostima (najviše učenika prolazi s vrlo dobrim i odličnim

Slika 5. MANOVA – razlike na faktoru Agresivno ponašanje s obzirom na spol i tip škole

Slika 6. MANOVA – razlike na faktoru Bezvoljnost i rastresenost s obzirom na spol i tip škole

uspjehom) u ovom smo području radi omjera subuzoraka morali podijeliti ispitanike u dvije skupine. Prvu skupinu ispitanika čine učenici lošijeg školskog uspjeha (što uključuje one učenike koji su s nedovoljnim, dovoljnim i dobrim uspjehom položili prethodni razred), dok drugu skupinu ispitanika čine učenici boljeg školskog uspjeha (oni koji su prethodni razred prošli s vrlo dobrim i odličnim uspjehom). Svjesni nedostatka ovakve kategorizacije, na ovaj smo način jedino mogli razlikovati ispitanike s obzirom na školski uspjeh, budući u cjelokupnom uzorku 2,5% ispitanika je ponavljalo razred, a 3,2% ispitanika je prošlo s dovoljnim uspjehom, što je nedovoljno za usporedbu. Navedenom kategorizacijom 47% učenika smatramo učenicima lošijeg, a 53% učenika boljeg školskog uspjeha. Stoga je u ovom području provedena MANOVA spol \times školski uspjeh (2×2) za koju očekujemo da će nam govoriti o tendencijama u postojanju razlika s obzirom na obrazovni uspjeh učenika.

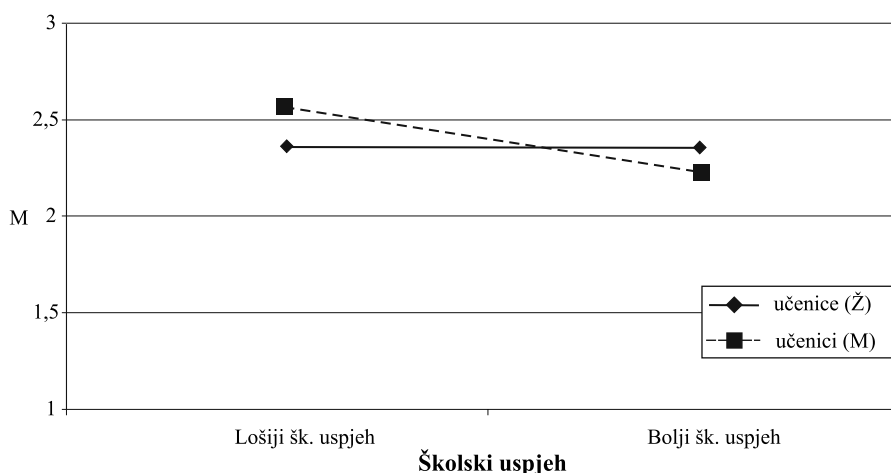
Rezultati pokazuju kako su značajni i glavni efekti spola ($F_{(3,488)} = 12,321$; $p < ,001$) i glavni efekti školskog uspjeha ($F_{(3,488)} = 12,880$; $p < ,001$), te da su na 95% značajnosti ($F_{(3,488)} = 2,832$; $p < ,050$) značajni i glavni efekti interakcije spola i školskog uspjeha.

Iz tablice 9 vidljivo je kako u području agresivnog ponašanja konzistentno postoji razlika s obzirom na spol (u prilog muškom spolu, slika 9), ali i kako su na sva tri faktora značajni efekti razlika s obzirom na školski uspjeh, pri čemu učenici slabijeg školskog uspjeha (bez obzira na spol) postižu više rezultate na svim faktorima Skale (slike 7, 8 i 9). Također je interesantan efekt interakcije na faktoru Bezvoljnost i rastresenost ($F=7,842$; $p < ,010$) koji je grafički prikazan na slici 7. Ovaj rezultat nam pokazuje kako su učenice, bez obzira

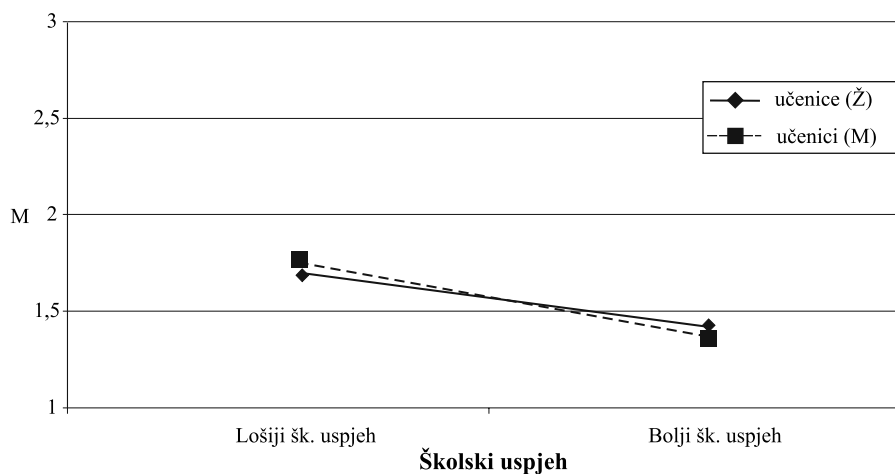
Tablica 9. MANOVA – razlike u manifestiranju rizičnih ponašanja učenika s obzirom na spol i dob

Nezavisne varijable	Zavisne varijable	df	F
Spol	Bezvoljnost i rastresenost		,037
	Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari	1/494	,000
	Agresivno ponašanje		24,174***
Školski uspjeh	Bezvoljnost i rastresenost		16,510***
	Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari	1/494	36,552***
	Agresivno ponašanje		13,042***
Spol × Školski uspjeh	Bezvoljnost i rastresenost		7,842**
	Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari	1/494	,440
	Agresivno ponašanje		,678

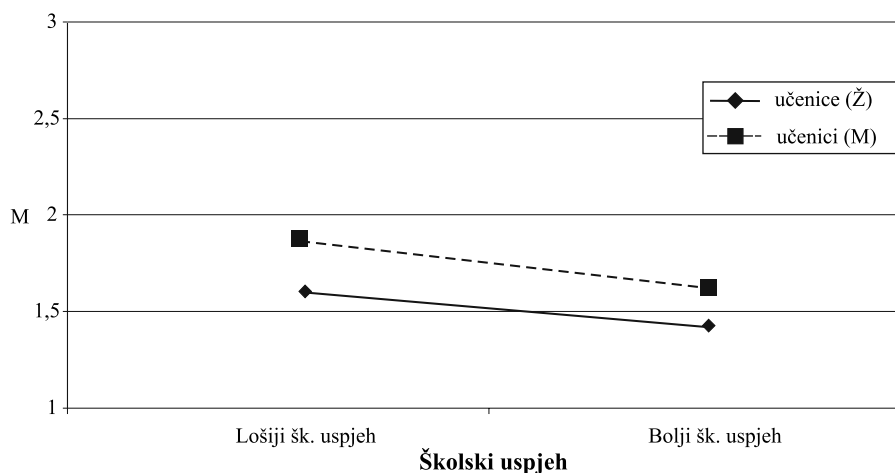
na školski uspjeh konzistentnije u rezultatu koji postižu na ovom faktoru, dok učenici slabijeg školskog uspjeha postižu veće rezultate na ovom faktoru ukoliko imaju slabiji školski uspjeh, odnosno značajno niže rezultate ukoliko postižu bolji školski uspjeh. Dobiveni rezultati specifično na ovom faktoru mogu nam ukazivati na potencijalni cirkularni efekt interakcije između rastresenosti i nedostatka pažnje s postignutim školskim uspjehom koji ponovno može dovesti do bezvoljnosti i rastresenosti te se cirkularno nastavljati.

Slike 7. MANOVA – razlike na faktoru Bezvoljnost i rastresenost s obzirom na spol i školski uspjeh

Slika 8. MANOVA – razlike na faktoru Markiranje i konzumiranje psihoaktivnih tvari s obzirom na spol i školski uspjeh

Slika 9. MANOVA – razlike na faktoru Agresivno ponašanje s obzirom na spol i školski uspjeh

Zaključna razmatranja

U ovom su istraživanju podaci o rizičnim ponašanjima zagrebačkih srednjoškolaca dobiveni metodom samoiskaza učenika, te je u tu svrhu konstruirana posebna Skala rizičnih ponašanja mladih koja se u preliminarnoj formi sastojala od 30, a postupkom redukcije čestica je reducirana na 17 čestica koja se raspodjeljuju na tri interpretabilna faktora.

Ovakva metoda ispitivanja ima svoje prednosti, ali i ograničenja. Prednost istraživanja je što samoiskazom možemo u vrlo jasno dobiti rezultate od samih srednjoškolaca koji u najboljoj mjeri mogu biti izvor informacija o tome kako se ponašaju i osjećaju (i u kojoj mjeri), te je Skala rizičnih ponašanja mladih vrlo brza i jednostavna za ispuniti. S druge pak strane, sama Skala je svojom formom i opisom ograničena sadržajem čestica koje nisu precizne, te nam u ovoj fazi zaključivanja mogu ukazivati na tendencije prema pojedinim oblicima rizičnih ponašanja mladih koje bi daljnjim istraživanjima i detaljnijim ispitivanjem dobivenih rezultata valjalo provjeriti. Također će u daljnjim istraživanjima i primjenama Skale biti potrebno provjeriti faktorsku stabilnost Skale.

Međutim, dobiveni rezultati ne odudaraju mnogo od dosadašnjih istraživanja koja su koristila sličnu metodologiju, a s obzirom na postavljene ciljeve, možemo zaključiti kako zagrebačke srednjoškolce u najvećoj mjeri opisuju ponašanja vezana uz bezvoljnost i rastresenost u školskom okruženju, te kako dječaci manifestiraju više agresivnog ponašanja. Faktor Bezvoljnost i rastresenost svojim sadržajem obuhvaća i čestice koje su vezane uz pospanost u školi, nezainteresiranost za školsko gradivo, teškoće u koncentriranju, lijenost u izvršavanju školskih obveza i brzopletost. Općenito, možemo zaključiti kako se radi o pasivnim oblicima rizičnog ponašanja koje je posebno usmjereno na ponašanje u školi te ono koje je vezano uz izvršavanje obrazovnih obaveza. Iznenadujući je podatak da učenici gimnazija postižu veće rezultate na ovom faktoru u odnosu na učenike srednjih strukovnih škola, iako je s obzirom na manji omjer učenika koji pohađaju gimnaziju ovaj rezultat potrebno dodatno provjeriti daljnjim istraživanjima.

Rezultati također pokazuju da ne postoje razlike u markiranju i konzumiranju psihoaktivnih tvari između djevojaka i dječaka, dok u istom području uočavamo tendenciju prema intenziviranju ovakvog ponašanja s obzirom na dob, odnosno s obzirom na porast razreda.

Provedene multivarijatne analize varijance pokazale su, s obzirom na vrijednosti F omjera, kako školski uspjeh, bez obzira na spol ispitanika, najbolje može razlikovati prema intenzitetu manifestiranog rizičnog ponašanja.

Temeljem integralne interpretacije dobivenih rezultata moguće je zaključiti da razmatrana psihosocijalna obilježja srednjoškolaca (spol, dob i školski uspjeh) znatno pridonose fenomenologiji rizičnih ponašanja, što posredno upućuje na mogućnost i opravdanost kreiranja različitih intervencija usmjerenih prevenciji rizičnosti različitih skupina djece i mladih. Pokazalo se da zagrebački srednjoškolci iskazuju najviše potrebe za provedbom programa koji su usmjereni prevenciji mnogobrojnih internaliziranih oblika ponašanja, a upravo takvi programi u pravilu srednjoškolcima nisu dostupni, a školsko osoblje ih u pravilu ne doživljava problematičnim.

LITERATURA

- Almodovar, A., Tomaka, J., Thompson, S., Mckinnon, S., O Rourke, K. (2006): Risk and protective factors Among High School Student on the Us/Mexico Border, *American Journal of Health Behavior*, 30, 6, 745-752.
- Baldwin, C. K. (2000): Theory, program, and outcomes: Assessing the challenges of evaluating at-risk youth recreation programs. *Journal of Park and Recreation Administration*, 18, 1, 19–33.
- Bašić, J. (2000): Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijska motrišta, U: Bašić, J., Janković, J. (ur): *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*, Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 31-47.
- Bašić, J., Ferić, M. (2004): Djeca i mladi „u riziku“- rizična ponašanja, U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., i Uzelac, S., (ur): *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet: 57-72.
- Bouillet, D., Uzelac, S. (2007): *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb:Školska knjiga.
- Buljan-Flander, G., Durman-Marijanović, Z., Čorić-Špoljar, R. (2007): Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja*, 16 (1-2), 157-174.
- Ciairano, S., Kliwer, W., Rabaglietti, E. (2009): Adolescent Risk Behavior in Italy and The Netherlands, A Cross-National Study of Psychosocial Protective Factors. *European Psychologist*, 14, 3, 180-192
- Fagan, A., Van Horn, L., Hawkins, D., Arthur, M. (2007): Gender Similarities and Differences in the Association Between Risk and Protective Factors and Self-Reported Serious Delinquency. *Prevention Science*, 8, 115-124.
- Ferić Šlehan, M., Mihić, J., Ricijaš, N. (2008): Rizična ponašanja mladih i percepcija očekivanih posljedica za rizična ponašanja od strane roditelja. *Kriminologija i socijalna integracije*, 16, 2, 47-59
- Forehand, R., Gound, M., Kotchick, B. A., Armistead, L., Lond, N., Miller, K. S. (2005): Sexual intentions of black preadolescents: associations with risk and adaptive behaviors. *Perspectives on sexual & reproductive health*, 37,1, 13-18.
- Koller-Trbović, N. (2005): Neposlušnost i nepoštivanje pravila i autoriteta, *Dijete i društvo*, 7, 1, 29-39
- Kuzman, M., Pejnović-Franelić, I., Pavić-Šimetin, I., Pejak, M. (2008): Europsko istraživanje o pušenju, alkoholu i drogama među učenicima, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, izvor: www. hzjz.hr
- Lebedina-Manzoni, M. (2005): Poremećaji emocija, *Dijete i društvo*, 7, 1, 76-101
- Ljubotina, D., Galić, J. (2002): Obiteljski odnosi i konzumacija droga na populaciji adolescenata Grada Zagreba, *Ljetopis socijalnog rada*, 9, 2,
- Mancini, J. A., Huebner, A. J. (2004): Adolescent Risk Behavior Patterns: Effects of Structured Time-Use, Interpersonal Connections, Self-System Characteristics, and Socio-Demographic Influences. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 21, 6, 647-668.

- Markuš, M. (2005): Psihosocijalne determinante školskih izostanaka, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Mejovšek, M., Buđanovac, S., Šućur, Z. (2000): Povezanost između agresivnosti zatvorenika i njihova socioekonomskog statusa, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 36, 1, 63-75.
- Mihić, J., Bašić, J. (2008): Preventivne strategije – eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih, 15, 3, 445-471
- Novak, M., Bašić, J. (2008): Internalizirani problemi kod djece i adolescenata: obilježja i mogućnosti prevencije, 15, 3, 473-497
- Pongrac, L. (2003): Zaostajanje obrazovne za kronološkom dobi kao rizični čimbenik nasilnog kriminaliteta maloljetnika na području Zagreba, magistarski rad, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Riele, T. K. (2006): Youth at risk: further marginalizing the marginalized? *Journal of Educational Policy*, 21, 2, 129-145.
- Scales, P.C. (1999): Reducing Risk and Building Developmental Assets: Essential Actions for Promoting Adolescent Health. *Journal of School Health*, 69,3,133-120.
- Sharland, E. (2006): Young People, Risk Taking and Risk Making: Some Thoughts for Social Work, izvor: www.qualitative-research.net/fqs/.
- Žižak, A., Jeđud, I. (2005): Agresivnost djece i mladih, *Dijete i društvo*, 7, 1, 60-75

RISK BEHAVIOUR OF ZAGREB HIGH-SCHOOL STUDENTS – GENDER DIFFERENCES

Neven Ricijaš, Martina Krajcer and Dejana Bouillet

Abstract - *The main purpose of this research is to gain information about intensity of different groups of risk behaviour among Zagreb high-school students and to explore possible differences in this behaviour regarding gender.*

Research included 529 second and third grade students (58% girls and 42% boys) in Zagreb. Their age ranges from 15 to 18, with the mean of $M=15,82$ ($SD=.531$). Most of the students attend four year vocational school program (69,2%), then gymnasium program (21,2%), and after that three year vocational school program (6,9%).

Risk Behaviour Scale was specially constructed for the purpose of this research. The Scale has three factors: (1) Languor and distraction, (2) Truancy and consuming psychoactive substances and (3) Aggressive behaviour. All three factors have satisfactory psychometric characteristics.

Results show how Zagreb high-school students most frequently display behaviour connected with languor and distraction, and how gender differences are present only in the area of aggressive behaviour in a way that boys manifest this type of behaviour more frequently than girls.

Key words: *risk behaviour, high-school, risk behaviour scale, languor, distraction*